

4 en 5 mei

DENK BOEK

DOCENTENHANDLEIDING 2022

 Nationaal Comité
4 en 5 mei

Houd de verhalen van oorlog en vrijheid levend

Fijn dat u met het 4 en 5 mei Denkboek aan de slag gaat. Met deze handleiding willen we u handvatten aanreiken om de kinderen in uw klas te helpen ontdekken wie en wat we herdenken, hoe we dat doen en waarom we dat doen. Ook bieden we suggesties om hen na te laten denken over het belang van vrijheid. Deze handleiding geeft voorbeelden van hoe u les kunt geven over de Tweede Wereldoorlog met het Denkboek als uitgangspunt. Daarnaast geeft het tips voor het inzetten van bijbehorend materiaal, bijvoorbeeld de kinderwebsite denkboek.nl en de filmpjes van *Jong in oorlog*.

Het 4 en 5 mei Denkboek en de website denkboek.nl zijn speciaal voor kinderen gemaakt. Kinderen kunnen er zelfstandig of met begeleiding mee werken. Kinderen kunnen zelf kiezen waar ze zich in verdiepen en in welke volgorde. Het Denkboek leent zich goed voor een thematische aanpak. Daarom is de docentenhandleiding dit jaar thematisch ingericht. Verschillende hoofdstukken zijn ondergebracht onder thema's zoals 'dagelijks leven' of 'collaboratie, verzet en aanpassing'. Maar ook de thema's 'vervolg', 'oorlog overzee', 'bevrijding', 'herdenken' en 'oorlog en vrijheid nu' komen aan de orde.

Leren over de oorlog gaat over het doorgeven van verhalen over de Tweede Wereldoorlog en andere oorlogen. En het gaat over het nadenken hoe je je daartoe verhoudt. Ik hoop dat u met het 4 en 5 mei Denkboek kinderen kunt helpen de verhalen van oorlog en vrijheid levend te houden.

— **Arianne de Jong**,
directeur Nationaal Comité 4 en 5 mei

KERNDOELEN DENKBOEK

Met het Denkboek en denkboek.nl leren kinderen...

- ... wie wij herdenken op 4 mei en waarom;
- ... wat wij vieren op 5 mei en waarom;
- ... de rituelen die bij herdenken en vieren horen;
- ... na te denken over het belang van herdenken in onze samenleving;
- ... na te denken over de waarde van vrijheid voor henzelf en anderen;
- ... het globale verloop van de Tweede Wereldoorlog in Nederland en de voormalige koloniën;
- ... de gevolgen van de oorlog voor het dagelijks leven in Nederland en in de voormalige koloniën.

Kerdoelen

Het Denkboek sluit aan bij de volgende kerndoelen:
Oriëntatie op jezelf en de wereld

MENS EN SAMENLEVING

- 37 De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.

TIJD

- 51 De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen.
- 52 De leerlingen leren over de kenmerkende aspecten van de tijd van wereldoorlogen en Holocaust.
- 53 De leerlingen leren over belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis.

Het Denkboek en denkboek.nl sluiten goed aan bij het leergebied Burgerschap van curriculum.nu. Met name bij de bouwstenen 'vrijheid en gelijkheid', 'macht en inspraak', 'democratische cultuur', 'diversiteit' en 'solidariteit'.

Wat heeft u nodig?

- voor elk kind een Denkboek
- deze docentenhandleiding
- website denkboek.nl

Vorbereiding

Elk kind krijgt een Denkboek. Bespreek de icoontjes die staan uitgelegd in de inhoudsopgave en wijs de kinderen op de woordenlijst achterin het boekje. Spreek af wanneer ze erin mogen lezen en werken en wanneer ze op denkboek.nl kunnen werken. Kinderen kunnen in principe zelfstandig met het Denkboek aan de slag. Er is geen vaste volgorde. Laat hen bijvoorbeeld tijdens het vrij werken lezen in het Denkboek en de vragen die in het boekje staan beantwoorden. Plan één of meer lessen in met het boekje in de weken voorafgaand aan 4 en 5 mei. In deze handleiding vindt u suggesties voor een algemene startles en daarna per thema verschillende mogelijkheden om met dit onderwerp aan de slag te gaan.

INTRODUCTIELES

TWEEDE WERELDOORLOG

Start

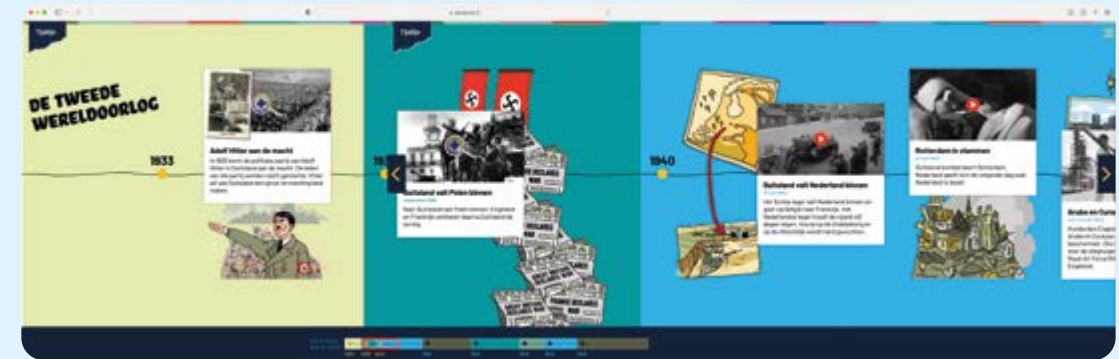
Vaak weten kinderen in groep 7 en 8 al best veel over de Tweede Wereldoorlog. Door televisie, boeken, series of door gebeurtenissen in hun familie. Ze willen daar graag over vertellen. Geef de klas daarvoor eerst de ruimte.

Duur: 1 lesuur + zelfstandig werktijd

Nodig: digibord

Artikelen bij dit thema:

- p. 2 – 7 Mijn Denkboek
- p. 8 – 13 Tijdlijn De Tweede Wereldoorlog
- p. 30 – 31 Hoe bezet je een land?

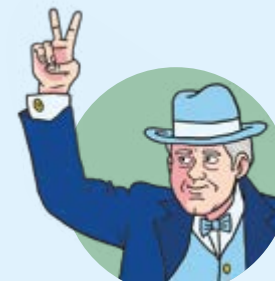
Tijdlijn

Ga naar denkboek.nl en klik op de tijdlijn. U kunt ervoor kiezen deze stap voor stap met de kinderen te lezen en te bekijken. Ze kunnen de tijdlijn ook zelf of in duo's bekijken op hun eigen device. Vraag daarna: welke gebeurtenissen kende je nog niet? Welke foto of welk filmpje maakte indruk? Heb je gezien dat de Tweede Wereldoorlog niet overal voorbij was op 5 mei?

Hoe bezet je een land?

Tussen 1940 en 1945 was Nederland bezet door nazi-Duitsland. De democratie werd afgeschaft. Dat betekent dat burgers geen rechten meer hadden en niet meer beschermd werden door de staat. Het is belangrijk dat kinderen begrijpen dat alle gebeurtenissen in de Tweede Wereldoorlog volgden uit het feit dat de rechtstaat in Nederland en andere bezette gebieden niet meer bestond. Mensen die in verzet kwamen, konden zonder proces worden opgepakt en gedood. Groepen mensen konden worden vervolgd om wie ze waren. Rechters, politie en journalisten waren uitgeschakeld of voerden de wetten van de nazi's uit. Lees met de kinderen 'Hoe bezet je een land?' op p. 30 en 31.

Mijn Denkboek

Kinderen gaan dan aan de slag met de pagina's 'Mijn Denkboek'. Op p. 2 kunnen ze iets over zichzelf kwijt. P. 3 gaat over sporen van de oorlog in de buurt. Monumenten in dorpen of buurten gaan vaak over lokale oorlogsverhalen, mogelijk kennen kinderen deze al. Geef voor de opdracht 'Wat vertel jij?' op p. 6 meer tijd, bijvoorbeeld als weektaak of als thuisopdracht.

DAGELIJKS LEVEN

Artikelen bij dit thema:

- p. 39 – 41 Naar school in de oorlog?
- p. 60 – 61 Werken voor de vijand
- p. 66 – 67 Hongerwinter

Achtergrondinformatie

Op 10 mei 1940 valt het Duitse leger Nederland aan. Het Nederlandse leger geeft zich na vijf dagen over. Nederland is bezet. Iedereen die in Nederland woont krijgt te maken met de oorlog. Want de Duitse bezetter schaft de democratie af en voert eigen wetten en regels in. Burgers hebben geen rechten meer. Joden, Roma en Sinti worden uitgesloten, opgepakt en vermoord, alleen om wie ze zijn. Het dagelijks leven verandert voor bijna iedereen. Burgers moeten zich houden aan de regels van de bezetter. Zo is er een avondklok en een verduisteringsplicht. Sommige huishoudens krijgen te maken met ingekwartierde soldaten. Ook is er vrijwel direct schaarste en zijn voedsel en kleding alleen met bonnen te verkrijgen. In hoeverre mensen echt te maken krijgen met oorlogshandelingen hangt wel af van de regio. De oorlog was niet vijf jaar lang overal even zichtbaar.

Waarom dit thema?

In dit thema leren de kinderen welke impact de Tweede Wereldoorlog had op het dagelijks leven. De oorlog bracht veel angst en onzekerheid met zich mee, maar aan de andere kant probeerden mensen natuurlijk ook zo veel mogelijk door te gaan met hun 'normale' leven.

Verwerkingsopdracht

Laat de kinderen 'Naar school in de oorlog?', 'Werken voor de vijand' en 'Hongerwinter' lezen. Daarna gaan ze in tweetallen of in kleine groepjes een poster maken over het dagelijks leven in de oorlog. Laat de kinderen minimaal vijf kenmerken van het dagelijks leven tijdens de Tweede Wereldoorlog verwerken op de poster, bijvoorbeeld: voedsel, school, vervoer, verduistering, avondklok. Hoe ze dit doen, mogen ze zelf weten: kleine teksten, foto's, tekeningen, et cetera. Laat de kinderen de posters aan elkaar presenteren.

Korte lessuggestie

Kijk Bekijk samen het filmpje 'Naar school in oorlog?' op denkboek.nl/jonginoorlog. Bespreek met de kinderen wat de verschillen zijn tussen naar school gaan in de oorlog en nu.

Extra

- Laat de kinderen voor meer informatie de Uitklapper 'Hongerwinter' bekijken op denkboek.nl/hongerwinter.
- Op tweedewereldoorlog.nl/100voorwerpen vindt u ook allerlei voorwerpen die iets vertellen over bepaalde aspecten van het dagelijks leven, zoals een noodkachel, een trui van hondenhaar en een radio verstopt in een bijbel.

COLLABORATIE, VERZET, AANPASSEN

Artikelen bij dit thema:

- p. 48 – 51 Kleine stad voor een grote held
- p. 52 – 53 Wat als je moet kiezen?
- p. 54 – 55 Wat kun je doen tegen onrecht?

Achtergrondinformatie

Lang werd er over keuzes van mensen in oorlogstijd gesproken in termen van 'goed' en 'fout'. Maar dat is achterhaald. Keuzes van mensen werden bepaald door complexe omstandigheden met onzekere afloop. 'Wat zou jij doen?' is dus een vraag die kinderen en volwassenen eigenlijk niet kunnen beantwoorden als het gaat om keuzes maken in oorlogstijd. Want het is onmogelijk je écht te verplaatsen in de situatie van iemand in die tijd en in die omstandigheden. Goede voorbeelden en persoonlijke verhalen halen het gevoel van herkenning wel iets dichterbij. Ook kunt u een link leggen met gedrag dat niet alleen in oorlogstijd geldt.

Waarom dit thema?

Verzet en collaboratie zijn onderwerpen die kinderen heel interessant vinden en waar ze vaak wel een mening over hebben. Het is goed om in lessen over dit onderwerp aandacht te besteden aan keuzes maken. Aan het feit dat de rollen in de oorlog niet zwart-wit waren. Belangrijk voor kinderen is ook dat mensen van rol konden wisselen. Iemand die zich eerst aanpaste, kon later toch bij het verzet gaan. Iemand die zich wil verzetten, kiest er misschien toch voor om dit niet te doen om zijn of haar gezin te beschermen. Belangrijk om te weten is ook dat

er veel verschillende groepen in verzet kwamen: mannen, vrouwen, kinderen, Joden, studenten (ook veel studenten uit Nederlands-Indië, Suriname of de Caribische eilanden). Ook dat is vaak een onderbelicht aspect. In dit Denkboek vindt u daarom onder andere het verhaal van Janny Brilleslijper, een Joodse vrouw die samen met haar zus veel onderduikers hielp, en het verhaal van George Maduro, een student uit Curaçao.

Verwerkingsopdracht

Laat de kinderen in tweetallen 'Wat als je moet kiezen?' op p. 52 lezen. In dit artikel komen de verschillende rollen naar voren en blijkt soms dat iemand meerdere rollen had, of van rol veranderde. Kinderen lezen de tekstjes en bedenken zelf wat zij goed vinden passen: aanpassen, verzetten of collaboreren? Laat kinderen daarna zelf een verhaal verzinnen waarin ze kiezen voor een perspectief. Bespreek tot slot met de klas.

Korte lessuggesties

- Laat kinderen in tweetallen de denkvragen op p. 53 bespreken. Lukt het ze om een conclusie te trekken?
- Wat kun je zelf doen als je ziet dat een persoon of een groep mensen onrecht wordt aangedaan? Anton de Kom (p. 54-55) was iemand die niet wegkeek, maar in actie kwam. Hoe zou je dat in deze tijd kunnen doen?

Extra

- Laat de kinderen voor meer informatie de Uitklapper 'Keuzes maken' bekijken op denkboek.nl/keuzesmaken.
- Bekijk de aflevering van Het Klokhuis 'Verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog'.
- Breng met de klas een bezoek aan Nationaal Monument Oranjestad. Het Oranjestad was de bijnaam voor de Scheveningse gevangenis tijdens de Tweede Wereldoorlog. Je kunt hier de cellen zien waar tijdens de oorlog ruim 25.000 mensen, onder wie verzetsstrijders en Joden, gevangen zaten. Of bezoek het Verzetsmuseum in Amsterdam. In het Verzetsmuseum Junior komen verhalen van kinderen die de oorlog elk op een andere manier meemaakten tot leven.

HONGERWINTER

In de winter van 1944-1945 is Zuid-Nederland bevrijd, maar de rest van Nederland nog niet. Vooral in West-Nederland is te weinig eten en brandstof. De winter is erg koud. Mensen doen er alles aan om toch aan voedsel te komen.

DE HONGERWINTER IN CIJFERS

- 50.000 kinderen die al maanden veel te weinig eten hebben gekregen, worden **geëvacueerd**, ze worden 'bleekneusjes' genoemd
- 25.000 mensen sterven in de Hongerwinter
- 2000-2500 kilocalorieën heeft een volwassene per dag nodig
- 400 kilocalorieën eet een volwassene dagelijks tijdens de Hongerwinter
- 2,3 graden was het gemiddeld tijdens de strenge winter van 1944-1945

DOE KLEUREN
Kleur waar de Hongerwinter was op de kaart van Nederland.
In welk deel van de kaart ligt jouw woonplaats? Teken daar een huisje.

WANNEER KWAM ER HULP?
In april 1945 geven de Duitsers toestemming aan Engelse en Amerikaanse vliegtuigen om voedselpakketten uit te gooien boven het westen van Nederland. Deze pakketten hebben veel mensen het leven gered.

Zakken met voedsel worden opgehaald.
Foto uit april 1945

'Ik had altijd een vork en een lepel bij me. Ik ging langs hotels in de stad om te kijken of de koks nog wat te eten voor me hadden.'
Pietert Ardy was 8 jaar en woonde in Amsterdam in de Hongerwinter.
Foto uit maart 1945

Hongerige kinderen krijgen soep in de parken van een kerl.
Foto uit maart 1945

Kijk Bekijk eerst op denkboek.nl/hongerwinter over dit thema. Maak daarna de opdrachten.

DOE WAT ZAT ERIN...
Wat zat er in de voedselpakketten? Kruis dit aan.

DOE OP ZOEK NAAR ETEN
Wat deden mensen om aan eten te komen? Schrijf het op.

Wat als je moet kiezen?

Tijdens de oorlog kwamen mensen voor de keuze te staan: doe ik wat de nazi's zeggen, of kom ik in verzet? Welke keuze mensen maakten, hing af van de situatie. Lees de verhalen over keuzes maken in oorlogstijd. Kleur daarna de balk. Wat denk jij? Is het aanpassen, verzetten of collaboreren? Of een combinatie?

AANPASSEN
Je gedragen zoals de Duitse bezetter wilde.

VERZETTEN
Tegen de Duitse bezetter in opstand komen.

COLLABOREREN
Met de Duitse bezetter samenwerken.

Janny Brilleslijper
Janny kwam uit een Joods gezin. Voor de oorlog woonden ze in Amsterdam. In 1943 dook de familie Brilleslijper onder. Maar ze besloten ook anderen te helpen met het vinden van een onderduikplek.

DOE KLEUR KIEZEN
Welke keuze(s) maakte Janny? Kleur de balk in.

Aanpassen | Verzetten | Collaboreren

Leg uit waarom je de balk zo hebt ingekleurd.

Op pad
In het Verzetsmuseum Junior zie je verhalen van vier kinderen die de oorlog elk op een andere manier meemaakten.

Kijk Bekijk op denkboek.nl/keuzesmaken de Uitklapper over dit thema.

VERVOLGING

Artikelen bij dit thema:

- p. 32 – 33 Wij zijn Sinti
- p. 34 – 37 Uitgesloten, vervolgd, vermoord
- p. 38 Niet te snappen
- p. 62 – 65 Oog in oog met het echte dagboek

Achtergrondinformatie

Tijdens de Tweede Wereldoorlog worden de rechten van Joden, Roma en Sinti stap voor stap afgepakt. Wanneer het Duitse leger Nederland binnenvalt in 1940 moet iedereen die voor de overheid werkt de ariërverklaring tekenen. Alle Joodse ambtenaren worden ontslagen. In 1941 volgen er meer anti-Joodse maatregelen. Joden krijgen een 'J' in hun persoonsbewijs, mogen niet meer op openbare plekken komen en Joodse kinderen moeten naar een Joodse school. Niet lang daarna moeten alle Joden een Jodenster dragen en krijgen de eerste Joden een oproep om te werken in Duitsland. Joden, Roma en Sinti worden opgepakt en gedeporteerd naar concentratie- en vernietigingskampen. 104.000 Nederlandse Joden en 220 Roma en Sinti worden vermoord tijdens de Holocaust. De Holocaust wordt door Joden meestal Sjoa genoemd, het Hebreeuwse woord voor 'catastrofe'.

Waarom dit thema?

In dit thema leren de kinderen over de vervolging van Joden, Roma en Sinti. De moord op meer dan 104.000 Nederlandse Joden en 220 Roma en Sinti ging stap voor stap. Het begon met het afnemen van burgerrechten en het invoeren van discriminerende regels. Vervolgens werden ze stapsgewijs uit het openbare leven geweerd om tot slot te worden gedeporteerd en vermoord. Door dit onderwerp te behandelen leren kinderen over machtsmisbruik, over de verantwoordelijkheid van individuen en over mensenrechtenschending. Kinderen krijgen een beter besef van de begrippen vooroordelen, racisme, discriminatie en wat ze in de samenleving kunnen aanrichten. Het stimuleert kinderen om na te denken over hoe je dit herkent en wat jij er zelf aan kunt doen (met betrekking op de huidige tijd).

Verwerkingsopdracht

Op joodsmonument.nl staan alle namen van de Nederlandse Holocaustslachtoffers. Laat de kinderen op zoek gaan naar slachtoffers bij hen uit de buurt of van hun leeftijd. Laat de kinderen minimaal drie dingen opschrijven over het leven van die persoon. Bijvoorbeeld:

- Wanneer is hij of zij geboren?
- Waar woonde hij/zij?
- Had hij/zij broers en zussen?
- Hoe heette de vader en moeder van deze persoon?
- Iets anders.

Bespreek klassikaal een aantal personen.

Korte lessuggesties

- Bekijk samen het filmpje 'In oorlog vervolgd' op denkboek.nl/jonginoorlog.
- Bespreek met de leerlingen het woord 'discriminatie'. Weten de kinderen wat het is? Hebben ze hier wel eens mee te maken gehad? Of kennen ze iemand die ermee te maken heeft gehad? Bespreek een aantal situaties met de klas.

Extra

- Laat de kinderen voor meer informatie de Uitklapper 'Vervolging' bekijken op denkboek.nl/vervolging.
- Op de docentenpagina van wordtgemist.nl staan verschillende werkvormen bij het Joods Monument. Bijvoorbeeld: 'Iemand van mijn leeftijd', 'Een voorwerp met een verhaal' of 'Een mens is pas vergeten ...'.
- Bekijk op annefrank.org het lesmateriaal dat gemaakt is bij het Anne Frank videodagboek.
- Breng met de klas een bezoek aan Herinneringscentrum Kamp Westerbork of de Hollandsche Schouwburg in Amsterdam.

DENKBOEK - 34

UITGESLOTEN, VERVOLGD, VERMOORD

Voor de oorlog woonden er in Nederland 140.000 Joden. Nadat de nazi's Nederland veroverden, werden de rechten van alle Joodse Nederlanders stap voor stap afgepakt. Ook Sinti en Roma werden door de nazi's uitgesloten, vervolgd en vermoord.

KRISTALLNACHT: AANVAL DOOR DE NAZI'S OP DE JOODSE BEVOLKING IN DUITSLAND, WINKELS EN GEBOEDEN WORDEN VERNIET OF IN BRAND GESTOKEN.

"Je kunt het je niet voorstellen wat we aantrouwen. Alles was kort en klein geslagen. Lampen van het plafond gerukt, de piano was in tweeën gehakt. De winkel van mijn ouders was totaal overhoop gehaald." Mirjam Weitzner-Smuk, toen 8 jaar

IN DUITSLAND KOMT HITLER AAN DE MACHT.

DE OUDERS VAN ANNE FRANK VLUCHTEN UIT DUITSLAND MET HUN DOCHTER NAAR NEDERLAND.

Mirjam overleefde vijf concentratiekampen. Haar ouders, en een zoon, werden vermoord.

SOMMIGE JOODSE KINDEREN UIT NAZI-DUITSLAND WORDEN OP DE BOOT NAAR ENGELAND GEZET, VAAK HELEMAAL ALLEEN, ZONDER HUN OUDERS. IN ENGELAND ZIJN ZE VEILIG.

ALLE JOODSE AMBTENAREN WORDEN ONTSLAGEN.

NEDERLANDSE AMBTENAREN MOETEN EEN ARIËRVERKLARING TEKENEN.

BOUW VAN KAMP WESTERBORK VOOR DE DUITSE JOODSE VLUCHTELINGEN.

30 JANUARI	5 DECEMBER	9 OP 10 NOVEMBER	DECEMBER	AUGUSTUS	5 OKTOBER	21 NOVEMBER
1933		1938		1939		1940

OORLOG OVERZEE

Artikelen bij dit thema:

- p. 44 – 45 Oorlog overzee
- p. 46 – 47 Hulp van ver
- p. 48 – 51 Kleine stad voor een grote held
- p. 56 – 59 Mammie, niet doodgaan!

Achtergrondinformatie

In dit *Denkboek* is er ruime aandacht voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in de voormalige koloniën van het Koninkrijk der Nederlanden. Zo is er een strip over de oorlog in Indonesië en lezen kinderen over wat er tijdens de oorlog gebeurde in Suriname en het Caribisch deel van het Koninkrijk. De Caribische eilanden speelden een grote rol in het leveren van olie en grondstoffen voor het geallieerde leger. De komst van Amerikaanse troepen naar de eilanden maakte veel indruk en veranderde ook het leven daar. Ook was er de voortdurende angst voor aanvallen.

Waarom dit thema?

Bijna twee miljoen mensen in Nederland hebben een relatie met Indonesië, maar toch is deze geschiedenis voor veel mensen onbekend. Ook voor veel kinderen met een Caribische of Surinaamse achtergrond is de oorlogsgeschiedenis van deze gebieden vaak helemaal onbekend. Het is goed om te benadrukken dat deze oorlog een wereldoorlog was en dat ook in Azië verschrikkelijke dingen zijn gebeurd. Vanaf 1945 kwamen veel Indische Nederlanders naar Nederland, een land waar ze vaak nog nooit waren geweest. Er was weinig aandacht voor hun verhaal. Nederlanders waren bezig met het verwerken van hun eigen oorlogservaringen en hadden weinig begrip voor wat deze mensen daar in de kampen en daarbuiten hadden doorgemaakt. En nog steeds is hun oorlogsverhaal voor veel mensen onbekend.

Verwerkingsopdracht

Laat kinderen de strip 'Mammie, niet doodgaan!' (p. 56 – 59) lezen. In deze strip volgen we het verhaal van Heleen Smit, die als Nederlands meisje de oorlog daar meemaakte en samen met haar moeder in een Japans interneringskamp terecht kwam. Er zijn veel tekeningen bewaard gebleven die volwassenen en kinderen maakten van hun leven in het kamp. Zoek in de collectie van het Nationaal Archief (geheugenvannederland.nl) naar voorbeelden en bespreek met de kinderen wat er getekend is en welke gedachten kinderen daarover hebben.

Korte lessuggesties

- Laat kinderen op zoek gaan naar sporen van (de geschiedenis van) Indonesië in Nederland nu. Denk aan straatnamen, etenswaren, woorden en uitdrukkingen. Laat hen op Pinterest of een andere digitale tool een collage maken van wat ze gevonden hebben.
- Laat kinderen naar aanleiding van het artikel 'Hulp van ver' een voorpagina maken van een krant van één van de genoemde landen. Welk nieuws van de oorlog overzee willen ze onder de aandacht brengen? De hulpacties, de gestrande torpedo of de komst van de Amerikaanse soldaten? Laat ze zelf naar extra informatie zoeken.
- Laat kinderen op denkboek.nl de interactieve module met de verhalen van drie kinderen over Nederlands-Indië bekijken.

Extra

- Bekijk op denkboek.nl/nederlandsindie ook de Uitklapper met de tijlijn van de geschiedenis van de oorlog in Nederlands-Indië.
- Breng een bezoek aan Het Indisch Herinneringscentrum in Den Haag. Kom in dit museum meer te weten over de gebeurtenissen vóór, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië.

DENKBOEK - 56

MAMMIE, NIET DOODGAAN!

HELEEN SMIT OVER DE OORLOG IN INDONESIË

Ik was 8 jaar en ik woonde met mijn ouders op Java in Nederlands-Indië, dat nu Indonesië heet. Het land was een kolonie van Nederland.

Een kleine groep Nederlanders was de baas over de bewoners van Nederlands-Indië. Zij verdienen veel geld aan de handel in tabak, koffie en suikerriet. Indonesische arbeiders deden al het werk hiervoor.

Ik woonde met mijn ouders in een groot huis met een mooie tuin. Ik had een kindermisje en er waren beddendes. Ik was enig kind en mijn beest Piet was mijn beste vriend. Maar dat veranderde allemaal in 1942.

HET IS OORLOG

Japan was een vriend van nazi-Duitsland. Japan wilde de Aziatische landen bevrijden van de Europeanen en een groot Aziatisch rijk beginnen. In maart 1942 viel het Japanse leger Nederlands-Indië binnen.

NU ZULLEN WIJ HET BETER KRUGEN!

Veel Indonesiërs waren blij met de komst van de Japanners. Eindelijk kwam er een einde aan de Nederlandse overheersing, dachten ze. Maar dat veranderde snel...

Veel Indonesiërs werden gedwongen om voor de Japanners te werken bij de aanleg van wegen en spoorlijnen. Veel Indonesiërs verloren hun vertrouwen in de Japanners. Ze wilden onafhankelijkheid: los van Nederland en los van Japan.

DEZE TORPEDO KWAM OP HET STRAND VAN ARUBA TERECHT.

BEVRIJDING

Artikelen bij dit thema:

- p. 66 – 67 Hongerwinter
- p. 72 – 73 In 5 stappen naar 5 mei
- p. 74 – 75 Afgelopen, maar niet voorbij

Achtergrondinformatie

De bevrijding van heel Nederland duurde ongeveer negen maanden en is in te delen in verschillende fasen. Soldaten uit Polen, Canada, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten vochten tegen de nazi's om heel Nederland te bevrijden. Terwijl het zuiden eind 1944 werd bevrijd, was de rest van Nederland nog bezet. In de koude winter van 1944-1945 kreeg men in het westen te maken met de Hongerwinter. Duizenden mensen stierven van de honger.

Waarom dit thema?

Door les te geven over de bevrijding leren kinderen over het leven in vrijheid en onvrijheid. Ze leren dat Nederland niet in een keer vrij was, maar dat de bevrijding in fasen verliep. In 'Afgelopen maar niet voorbij' leren kinderen dat als een oorlog stopt, niet alles ineens voorbij is. Mensen moeten verder leven met wat er is gebeurd. Er zijn mensen die nog elke dag denken aan wat ze hebben meegemaakt. Nog steeds zoeken mensen naar antwoorden over wat er precies gebeurd is met familieleden die vermist of vermoord zijn. Het verdriet houdt nooit op. Het is belangrijk hierbij stil te staan en het leven in vrijheid nu te koesteren.

Verwerkingsopdracht

Luister met de klas de podcast 'Op houten banden' en maak de werkbladen. In deze podcast hoor je het verhaal van de 15-jarige Leendert. Hij fietst tussen november 1944 en mei 1945 van Zeeland naar Groningen, op een fiets met houten banden. Hij heeft een boodschap van het verzet verstopt in zijn broek. Onderweg maakt hij de bevrijding van Nederland mee. Het verhaal van Leendert is verzonnen, maar wat hij ziet van de bevrijding is echt gebeurd! De afleveringen en de werkbladen vindt u op denkboek.nl/podcast.

Korte lessuggesties

- Teken samen met de klas de route van Leendert uit de podcast 'Op houten banden' op de kaart op p. 72 in het Denkboek.
- De Hongerwinter is een belangrijk verhaal dat onderdeel uitmaakt van de bevrijdingsperiode. Er zijn veel verhalen over wat er gegeten werd door mensen die voedsel tekortkwamen. Maak een lijstje met de kinderen over voedsel, met daarop dingen waarvan ze zich niet kunnen voorstellen dat ze het ooit zouden eten. Meer informatie over eten in oorlogstijd is onder andere te vinden op de websites verzetsmuseum.org en openluchtmuseum.nl.
- Bevrijd zijn betekende nog niet dat alles voorbij was. Op p. 74 – 75 gaat het over hoe mensen verder moesten met hun leven na alle verliezen die ze geleden hadden. Laat de kinderen brainstormen over wat er allemaal gedaan moet worden na een oorlog om het gewone leven weer op te bouwen. Laat kinderen zich verdiepen in specifieke groepen mensen die terugkeerden zoals de Joden, mannen die in werkkampen hadden gezeten of Indische Nederlanders.

Extra

- Bekijk het fragment van Jong in oorlog 'De bevrijders van de oorlog' op denkboek.nl/jonginoorlog.
- Bekijk het fragment van Jong in oorlog 'Honger in oorlog' op denkboek.nl/jonginoorlog.
- Laat de kinderen voor meer informatie de Uitklapper 'Bevrijding' bekijken op denkboek.nl/bevrijding.
- Breng een bezoek aan het Vrijheidsmuseum in Groesbeek bij Nijmegen, aan museum Overloon of het Airbornemuseum in Arnhem.

HERDENKEN

Artikelen bij dit thema:

- p. 18 – 21 Handleiding Herdenken
- p. 22 – 26 Ik herdenk
- p. 27 Maak je eigen herdenking
- p. 28 – 29 Hoe denken jullie over herdenken?
- p. 74 – 75 Afgelopen, maar niet voorbij

Achtergrondinformatie

Op 4 mei is de Nationale Herdenking. Dit zijn alle herdenkingen in het hele land samen. We herdenken dan alle Nederlandse slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog en oorlogen en vredesmissies daarna. Op de Dam worden voor vijf slachtoffergroepen kransen gelegd: verzetsmensen, vervolgd, burgerslachtoffers Nederland, burger-slachtoffers Azië en militairen en koopvaardijpersoneel.

Waarom dit thema?

We herdenken de Tweede Wereldoorlog ruim 75 jaar na het einde ervan nog steeds. Er zijn nog altijd mensen in leven die de oorlog bewust hebben meegemaakt, al worden dat er natuurlijk elk jaar minder. Maar trauma's en ervaringen kunnen soms generaties doorwerken. Het stilstaan bij het leed uit de oorlog en het herdenken van de slachtoffers is belangrijk, ook voor de kinderen van nu. Het laat hen bewust nadenken over het feit dat de vrede en vrijheid die wij nu kennen niet vanzelfsprekend zijn. Het is heel goed mogelijk dat u in uw klas kinderen heeft die zelf een oorlogssituatie hebben meegemaakt. Dit onderwerp kan veel emoties losmaken of herinneringen oproepen, ga hier behoedzaam mee om en laat hen alleen hun ervaringen delen als zij zich daar prettig bij voelen.

Verwerkingsopdracht

Het verhaal van de Tweede Wereldoorlog leeft door in heel veel kinderen van nu. Bijvoorbeeld door gebeurtenissen in hun familie, of door de plek waar ze wonen. In 'Ik herdenk' vertellen kinderen over slachtoffers waar zij op een bepaalde manier een band mee hebben. Hebben kinderen ook zulke verhalen? Bijvoorbeeld omdat ze iets weten van een overgrootoma of -opa, omdat er een monument in de buurt is of omdat ze op een plek wonen waar ooit bommen vielen. Laat kinderen hun eigen 'Ik herdenk' pagina maken over een zelfgekozen oorlogsslachtoffer.

Korte lessuggesties

- Op denkboek.nl kunnen kinderen hun eigen herdenking maken. Ze bekijken het verhaal van een oorlogsslachtoffer en kiezen daarna de rituelen die volgens hen bij een herdenking voor deze persoon zouden passen.
- Neem met de klas deel aan een lokale herdenking. Zoek eventueel contact met het lokale 4 en 5 mei comité om te kijken welke bijdrage u met uw klas aan deze herdenking kan leveren. Zie ook p. 11 van deze handleiding voor meer informatie over *Adopteer een monument*.

Extra

- Bekijk op klokhuis.nl de uitzending 'Dodenherdenking'.

OORLOG EN VRIJHEID NU

Artikelen bij dit thema:

- p. 76 – 77 Vrijheid vieren, hoe doe je dat?
- p. 78 – 79 Wat is vrijheid?
- p. 80 – 81 Hoe denken jullie over vrijheid?

Achtergrondinformatie

Vrijheid is een complex en breed begrip. De 'four freedoms' van president Roosevelt vormen een goed kader om (on)vrijheid te duiden. In een toespraak in 1941 zei Franklin Roosevelt dat democratie alleen tot bloei kan komen als mensen, overal ter wereld, het recht hebben op vrijheid van meningsuiting, vrijheid van godsdienst en gevrijwaard zijn van hongersnood en angst.

Waarom dit thema?

In veel artikelen in het *Denkboek* laten we kinderen nadenken over (on)vrijheid toen en nu. Verbinding maken tussen de Tweede Wereldoorlog en onze huidige tijd voelt logisch, maar dient ook zorgvuldig te gebeuren. De geschiedenis herhaalt zich niet, maar onderliggende processen zijn vaak wel vergelijkbaar.

Verwerkingsopdracht

Wat is vrijheid? Wanneer ben je vrij? Bespreek deze vragen samen met de klas. Samen kiezen ze één van de 'four freedoms'. Deze gaan de kinderen uitbeelden op een creatieve manier. Ze mogen hier zelf invulling aan geven, bijvoorbeeld: poster, video of foto. Laat alle groepjes hun eindproduct kort toelichten voor de klas.

Korte lessuggesties

- Laat kinderen op denkboek.nl de vrijheidswijzer maken. Welke vrijheid vinden zij het belangrijkste?
- Wat is vrijheid? Voor veel kinderen in Nederland is die vraag bijna niet te beantwoorden. Wijzijnvrij.org helpt kinderen met nadenken hierover. Vier mensen vertellen hun persoonlijke verhaal over de tijd waarin ze niet vrij waren. Kinderen kunnen kiezen welke vraag ze willen stellen. wijzijnvrij.org

Extra

- De film 'Geef vrijheid een gezicht' met de verhalen van Trijneke en Sara op denkboek.nl/jonginoorlog (duur: 10 minuten). Trijneke Blom-Post (87 jaar) en Sara Denno (16 jaar) waren allebei 11 jaar oud in de oorlog. In de film bespreken Sara en Trijneke wat hen is overkomen en wat vrijheid voor hen betekent. Bij het filmpje is een digitale les die zowel individueel als klassikaal gemaakt kan worden.
- Breng een bezoek aan het Vrijheidsmuseum in Groesbeek bij Nijmegen. Kijk voor meer informatie op: vrijheidsmuseum.nl

(LOKALE) VERHALEN DOORGEVEN

Meer dan 75 jaar na het einde van de oorlog blijft het belangrijk om de verhalen van de oorlog door te geven. Persoonlijke en lokale verhalen zorgen ervoor dat het onderwerp meer gaat leven bij kinderen van nu en dat ze zich ermee kunnen identificeren. Verhalen doorgeven kan op veel manieren.

Adopteer een monument

ADOPTEER EEN MONUMENT

Met het project *Adopteer een monument* gaat de lokale oorlogsgeschiedenis voor kinderen leven: ze ontdekken het verhaal achter een oorlogsmonument in hun buurt. Ze leren

wat herdenken is en waarom het belangrijk is om de verhalen uit de oorlog door te geven. Door onderzoek te doen naar hun monument of oorlogsgraf en zelf een herdenking te organiseren raken kinderen betrokken bij de geschiedenis.

Aanmelden

Wilt u met uw school een oorlogsmonument adopteren? Kijkt u dan eerst op oorlogsmonumenten.nl en zoek het monument dat u wilt adopteren. U kunt ook uw postcode invullen in de monumentenzoeker en bekijken welke monumenten er in uw omgeving zijn. Vul daarna het formulier in op onderwijsinformatie.nl/adopteer-een-monument.

Lesmateriaal

Bij dit project is lesmateriaal beschikbaar voor het primair onderwijs. Het lesmateriaal bestaat uit een docentenhandleiding, met daarin *Denkvragen*: vragen die leerlingen prikkelen om na te denken over oorlog, herdenken en monumenten. Voor meer suggesties en mogelijke werkvormen bij de Denkvragen is er een aparte, uitgebreidere handleiding. Daarnaast is er een werkboek voor leerlingen met daarin een onderzoeksdossier en een herdenkingsplan. Het materiaal is gratis beschikbaar voor scholen.

Kijk op 4en5mei.nl/educatie/adopteer-een-monument/lesmateriaal-basisonderwijs.

Familieverhalen

Er zijn nog maar weinig mensen die uit eigen ervaring kunnen vertellen over deze donkere periode. De herinneringen aan de oorlog maken plaats voor familieverhalen over de oorlog. In veel families werkt het oorlogsverleden vele generaties door. De familieverhalen kunnen betrekking hebben op de Tweede Wereldoorlog, maar het kunnen ook verhalen zijn die in families verteld worden over vrijheid en onvrijheid, over onderdrukking en uitsluiting, schending van mensenrechten, oorlog en dictatuur in andere delen van de wereld of in meer recente tijden. In het *Denkboek* staan twee van deze familieverhalen ('Wij zijn Sinti' op p. 32 en 'Mijn vader is een veteraan' p. 42). Gebruik het *Denkboek* om het gesprek met de kinderen aan te gaan over hoe oorlog en (on)vrijheid leeft in hun eigen familie of leefomgeving.

COLOFON

© UITGAVE

Nationaal Comité 4 en 5 mei
– Amsterdam 2022

PROJECTLEIDING EN EINDREDACTIE
Sarah Feirabend

REDACTIE EN ADVIES
Cristan van Emden, Julia Sarbo
Nationaal Comité 4 en 5 mei

CONCEPT, TEKST EN REDACTIE
Patsboem! educatief

GRAFISCH ONTWERP
Suzanne Hertogs en
Anne de Laat, Ontwerphaven

ILLUSTRATIES
Karida van Bochove

**Bekijk nu
de kinderwebsite**

DENKBOEK.NL

@nationaalcomite4en5mei